

A posztszovjet térség stabilitásának kérdései

A Szovjetunió széthullása az 1990-es évek elején számos új államot és az azoktól elszakadni kívánó területeket, ennél fogva véres és elhúzódó fegyveres konfliktusokat és háborúkat eredményezett, ezek között találunk ún. befagyott konfliktusokat is, amelyek továbbra is veszélyeztetik a posztszovjet térség stabilitását, és amelyeket Oroszország rendszeresen arra használ, hogy befolyásolja az érintett államok bel- és külpolitikáját, ezért rendezésükben a legtöbb elemző szerint nem érdekelt.

A posztszovjet térség konfliktusai:

A Dnyeszter Menti Köztársaság (Transznyisztria) esete

A Moldovai Köztársaság és Ukrajna közé ékelődő Transznyisztria egy majd harminc éve befagyott konfliktus példája, amelynek szálai a gorbacsovi reformokra és azok következményére, a Szovjetunió széthullására vezethetők vissza.

Forrás: https://index.hu/kulfold/2010/02/15/hideghaborus_keszulodes_a_dnyeszter_menten/
(2019.01.29.)

1988-ban Mihail Gorbacsov, az SZKP utolsó pártfőtitkára bejelentette, hogy felhagy a Brezsnyev-doktrína alkalmazásával, melynek eredményeképpen folyamatosan lazulni kezdtek a Szovjetunió tagköztársaságai közötti kapcsolatok. 1991. március 17-én még egy utolsó próbálkozásként szavazást tartottak a Szovjetunió megújításának lehetőségéről, de a balti államok, valamint Grúzia és a Moldovai

Köztársaság a függetlenedés mellett szavazott.¹ **1991. december 8-án megszületett a Szovjetunió megszűnéséről szóló szerződés**, melyet az utódállam Oroszország, valamint Ukrajna és Fehéroroszország írt alá Minszkben. A dokumentum egyben a Független Államok Közösségének (FÁK) alapító okirata is lett. A FÁK-hoz még abban az évben csatlakozott Moldova, de ekkorra már egy ideje problémái voltak a leszakadó Dnyeszter menti területekkel és a függetlenségre törekvő gagauzokkal. A moldovai parlament egyikük függetlenedési nyilatkozatát sem ismerte el.

A gagauzok a török nyelvcsaládba tartozó nyelvet beszélő többségében ortodox keresztény vallású népcsoport, akiknek zöme Moldovában (főként az autonóm Gagauziában), Ukrajnában, Törökországban és Oroszországban él.²

Moldova orosz és az ukrán anyanyelvű lakosságának aggodalmát a hirtelen feléledő román nemzeti tudat váltotta ki. Ők nem kívántak teljes mértékben elszakadni a Szovjetuniótól, hanem ellenkezőleg, egy sokkal szorosabb kapcsolat fenntartását látták szükségesnek. Saját magukat továbbra is szovjet állampolgároknak tekintették. A Dnyeszter menti területeken kialakult helyzetet Moszkva saját érdekeinek megfelelően hasznosította, és támogatásáról biztosította a Moldovában élő „honfitársakat”. Ezzel hozzájárult az oroszajkú lakosság románellenességének erősödéséhez és a társadalom több részre szakadásához. A 1990-es évek elején a szovjet csapatok – annak érdekében, hogy befolyásukat továbbra is megőrizték a térségben – segítséget nyújtottak a transznysztriai lakosság számára, és a Szovjetunió támogatásával **1990. szeptember 2-án kikiáltották a Dnyeszteren Túli Szovjet Szocialista Köztársaságot, Tiraszpol fővárossal.**³

Kezdetben diplomáciai úton próbálták megoldani a konfliktust orosz, moldovai, román és ukrán négyoldalú tárgyalásokon, azonban ezek sikertelensége okán Moldova úgy döntött, hogy fegyverrel próbálja meg visszaszerezni az elszakadt területet. A harcok elcsitításához a szovjet/orosz 14. Hadsereg közbelépésére volt szükség. A fegyverszünetet 1992. július 6-án kötötték meg, mivel a moldovai kormány ekkora erőfölénnyel szemben megalkuvásra kényszerült. **A de facto független államként működő Transznysztriát a nemzetközi közösség de jure nem ismeri el.** Egy újabb fegyveres összecsapás megakadályozása érdekében a 14. Hadsereg jelenléte állandósult a térségben, amelyet úgy kívántak legitimálni, hogy békefenntartó erőkké nyilvánították. Nemzetközi szinten egyetértés van azzal kapcsolatban, hogy Transznysztria nem felel meg az államiság kritériumainak, Oroszország mellett csak a szintén vitatott államiságú Dél-Oszétia és Abkházia ismeri el független államként a

¹ Deák Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv* Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 360.

² Nemzetpolitikai Kutatóintézet <http://bgazrt.hu/files/NPKI/Gagauz.pdf> (2019.01.29.)

³ Kozma Klementina: Befagyott konfliktus a posztszovjet térségben-Transznysztria: egy elfeledett világ 66-67. *Honvédségi Szemle* 2018/5. 64-72. https://honvedelem.hu/kiadvany/honvedsegi_szemle_20185_szam (2019.01.29.)

Dnyeszter Menti Köztársaságot. Ám annak ellenére, hogy szinte egyetlen állam sem ismeri el független államként, néhány orosz diplomata és politikus olykor mégis tesz erre vonatkozó utalásokat.⁴

A Krími-félsziget elfoglalását követően Oroszország nyugati irányú expanzíós törekvései miatti nyugati aggodalom ismét Transznisztríára irányította a figyelmet, mondván: ez a hagyományosan orosz kötődésekkel rendelkező terület egy újabb indok lehet Oroszország számára, hogy a Krím elfoglalását követően még nyugatabbra terjessze ki pozícióit. Külön olaj volt a tűzre, hogy 2014-ben a tiraszpoli parlament felkérte Oroszországot, hogy vegye fel szövetségi államai közé. A kérést Tiraszpol azt követően nyújtotta be Moszkvának, hogy a Moldovai Köztársaság aláírta az Európai Unióval való társulási szerződését. **Az ukrán válság kitörése óta Ukrajna nem enged átjárást területén az orosz csapatok számára Transznisztríába,** és közös határőrizeti megállapodást kötött Moldovával, hogy megakadályozza az alkoholt és cigarettát csempészők kijutását Transznisztríából, ami korábban jelentős bevételi forrást jelentett az elszigetelt térségnek. **Már Oroszország sem tud gazdaságilag olyan mértékű segítséget nyújtani, mint korábban,** és az elszigeteltség körülményei között felére csökkent a kereskedelem mértéke. A helyzet javítása érdekében teljesen ellentmondásos módon ugyan, de a moldovai kormány igyekszik a szomszédságában levő leszakadt terület gazdaságát támogatni, mivel annak hanyatlása az ő gazdaságára nézve is negatív hatást gyakorol.⁵

Dél-Oszétia és Abházia, valamint az ötnapos grúz-orosz háború

Forrás: <http://gruzia.terkepek.net/pol.html> (2019.01.29.)

⁴ Uo. 67-68.

⁵ Uo. 69.

Ahogy *Benes Károly* kifejti, Grúzia függetlenné válásának folyamata – a többi posztsovjet köztársasághoz hasonlóan – kaotikusan zajlott le, teret engedve a kommunista időszak alatt felszín alá kényszerített nacionalista törekvéseknek, etnikai feszültségeknek. Tbiliszi nem volt képes az ország politikai, területi egységét megőrizni az abház és dél-oszét függetlenségi törekvésekkel szemben, amelyet a központi szovjet, később orosz hatalom keményvonalas – főleg katonai – elemei is támogattak a Grúzia feletti orosz befolyás megőrzése érdekében. 1991 és 1992 között a grúz – dél-oszét, valamint az 1992 és 1994 közötti grúz – abház harcok a két terület de facto függetlenedéséhez vezettek, ráadásul orosz békefenntartó csapatok maradtak a térségben, amelyek a hiteles békefenntartás egyik alapfeltételét, a pártatlanságot nem teljesítették, és elsősorban Moszkva hatalmi befolyását testesítették meg a régióban.⁶

Az oroszbarát grúz elnök, Eduard Sevarnadze 2003-as rózsás forradalom következtében bekövetkezett bukásával és a Szaakasvili-adminisztráció hatalomba kerülése után Tbiliszi megújult erővel próbálta helyreállítani Grúzia területi integritását, ezért megnövekedtek az etnikai feszültségek a dél-oszétokkal és az abházokkal, másrészt az ország nyugati integrációs törekvései, azaz az EU- és a NATO-tagság elérése kiélezte a viszonyt Moszkvával és óhatatlanul bevonta a nyugati államokat – elsősorban az Egyesült Államokat – a térségért folyó geopolitikai játszmába. Fontos körülmény, hogy a 2000-ben hatalomba került Vlagyimir Putyin orosz elnök fő külpolitikai célkitűzése Oroszország Nyugat általi bekerítésének feltartóztatása és az orosz befolyás ún. közélkülföldön való helyreállítása volt.

2008 tavaszán két esemény volt, amely végletesen kiélezte a grúz – orosz ellentétet:

- **Koszovó függetlenségének február 17-i egyoldalú kikiáltását** és annak elismerését az USA, valamint az EU-tagállamok részéről (kivéve: Spanyolország, Ciprus, Szlovákia, Románia és Görögország) Oroszország precedensként értékelte Dél-Oszétia és Abházia viszonylatában (ezzel szemben az EU és az USA egyedi, sui generis esetként kezelték Koszovót). Moszkva már jóval a 2008-as koszovói függetlenség kikiáltása előtt figyelmeztetett arra, hogy a koszovói rendezést összekapcsolja a posztsovjet térségben meglévő befagyott konfliktusokkal.
- **A 2008. április 2-4. közötti Bukaresti NATO-csúcs egyik központi témája Grúzia és Ukrajna a NATO tagsági akciótervéhez (Membership Action Plan, MAP) való csatlakozása volt,** amely alapvetően a két ország NATO-tagságra való felkészülését szolgálta volna. Oroszország természetesen ellenezte, hogy Ukrajna és Grúzia kapcsolatai szorosabbá váljanak a NATO-val. Az Orosz Föderációval való érdekellentét miatt több európai NATO-tagállam is vonakodott döntést

⁶ Benes Károly: *A 2008-as orosz–grúz háború hatása az európai biztonságra* Dialóg Campus Kiadó, 2018 24-28.

hozni a kérdésben (pl. Németország, Franciaország), és ahogy *Benes Károly* fogalmaz, dodonai döntés született, a NATO ugyan üdvözölte Ukrajna és Grúzia NATO-tagság elérésére irányuló szándékát, és leszögezte, hogy a két ország a NATO tagjává fog válni a jövőben, de a MAP-csatlakozás lehetőségét nem adták meg, a 2008. decemberi NATO külügyminiszteri találkozóra bízva Ukrajna és Grúzia MAP-tagságának sorsát.⁷

Koszovó függetlenségének elismerését és a bukaresti NATO-csúcsot követően a Moszkva és Tbiliszi közötti viszony gyors romlásnak indult. Mint ahogy arról korábban szó volt, 2008 áprilisában Putyin elnök rendeletben utasította az orosz állami szerveket, hogy építsenek ki hivatalos kapcsolatokat a szakadár abház és a dél-oszét de facto hatóságokkal – beleértve a kereskedelmi kapcsolatokat is –, valamint a külügyminisztériumot, hogy lássa el a két terület lakosságának konzuli védelmét a harmadik országokban. Ezek a döntések erős indulatokat váltottak ki Tbilisziben, ahol az orosz intézkedéseket a szakadár tartományok függetlenségének elismerése iránt tett lépésként értékelték.⁸

2008 tavaszán mind több grúz felderítő berepülés is történ Abházia területére, amelyek több alkalommal is a pilóta nélküli repülőgépek abház és orosz erők általi kilövésével végződött. A légtérben zajló események mellett nyugtalanító körülmény volt az –állítólagos, de nem igazolt grúz mozgósításra reagáló – orosz csapatereősítés Abháziában. 2008. május–június között számos fegyveres incidensre került sor a régióban, amelyekben az abház erők és a grúz hadsereg, valamint a belügyi csapatok mellett az orosz békefenntartók is szerepet játszottak. Júniusban és júliusban több bombatámadásra került sor mind az abház, mind a grúz oldalon. **2008 júniusától aztán Dél-Oszétiában is folyamatossá váltak az összecsapások a dél-oszét és a grúz fél között.** A fokozódó feszültségre adott reakcióként a grúz külügyminisztérium július 9-én, majd július 10-én közleményt adott ki, amelyben a szakadár tartományok annektálásával és nyílt katonai agresszióval vádolta az orosz felet. Augusztus 6-án gyakorlatilag már a Dél-Oszétia és Grúzia között húzódó de facto határ teljes vonalában összecsapásokra került sor, amelyekben tüzérségi eszközök is szerepet kaptak, és amelyek számos halálos áldozattal jártak.⁹

Szaakasvili a konfliktus rendezésére tett diplomáciai kísérletek és a tiszavirág életű egyoldalúan bejelentett grúz tűzszünetet követően 2008. augusztus 7-én parancsot adott a Dél-Oszétiában állomásozó ellenséges orosz erők támadására. A harcok dél-oszétiai és abház hadszíntereken zajlottak augusztus 7 és 12. között. Az ötnapos háború az Európai Unió és személy szerint az akkori francia elnök, Nicola Sarkozy közvetítésével létrejött tűzszüneti megállapodással zárult. A

⁷ Uo. 68-76.

⁸ Uo. 86.

⁹ Uo. 87-92.

háborút katonai értelemben egyértelműen Oroszország nyerte meg. Az orosz csapatok mélyen behatoltak Grúziába, gyakorlatilag elvágva az ország nyugati részét a keletitől, és magát a fővárost is megszállással fenyegették. A grúz hadsereg a személyi veszteségek mellett haditechnikájának egy részét is elveszítette, és az orosz csapatok jelentős rombolást hajtottak végre a grúz katonai infrastruktúrában is. **A háborút követően Oroszország elismerte a két szakadár tartományt függetlenként, de az orosz példát csak néhány, kevésbé jelentős állam követte** (Venezuelán és Nicaraguán kívül néhány csendes-óceáni mini állam, pl. Tuvalu, Nauru).¹⁰

A grúz-orosz háború azonban nemcsak a hadszíntéren, hanem a médiában és a kibertérben is zajlott. Mindkét hadviselő fél azon igyekezett, hogy maga mellé állítsa a nemzetközi közvéleményt és a másikat állítsa be agresszorként. Moszkva akként érvelt, hogy az orosz csapatok pusztán egy koszovóihoz hasonló népirtás megakadályozása érdekében érkeztek Dél-Oszétiába, amelyet minden ok nélkül megtámadott Grúzia, valamint hogy a békefenntartó erőket kimenekítsék. Grúzia pedig imperializmussal vádolva Oroszországot, azt állította Moszkva igazi célja a független Grúzia megtámadása volt. **A 2008-as ötnapos háború volt az első, amely a kibertérre is kiterjedt, a grúzok már júliusban is regisztráltak hivatalos grúz portálokat érintő támadásokat, például az elnöki honlapot is támadás érte, augusztus 8-tól pedig a legtöbb grúz kormányzati és médiaportál elérhetetlenné vált, vagy idegen ellenőrzés alá került.** A támadások célja feltehetően az volt, hogy megakadályozzák, illetve gátolják és megzavarják a grúz hivatalos szervek kommunikációját a világgal, valamint a bankrendszer támadásán keresztül gazdasági károkat okozzanak.¹¹

Az orosz-ukrán konfliktus

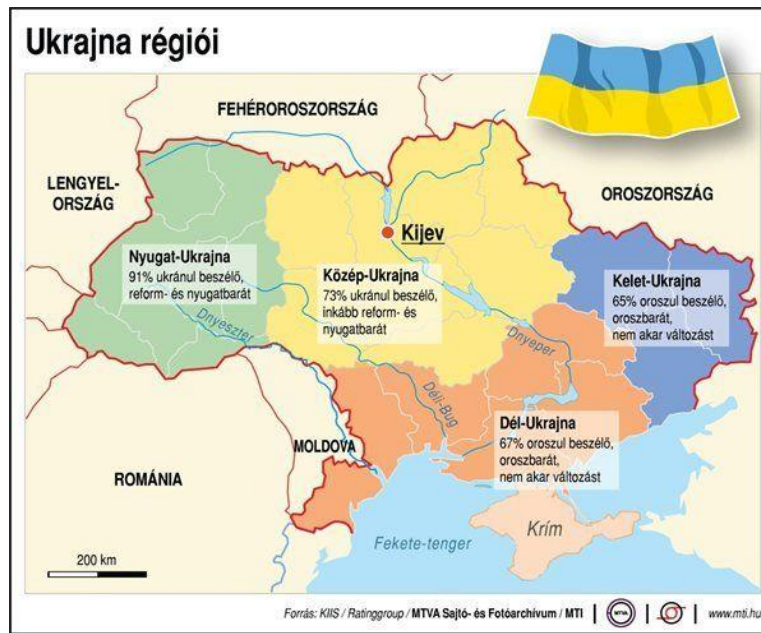
Habár a nemzetközi közvélemény figyelmét elterelték más események (pl. szíriai harcok, az Iszlám Állammal folytatott küzdelem, valamint a tömeges migráció kezelése) a 2014 tavaszán kitört Ukrán válság ma is megoldatlan és lényegében a posztszovjet térség befagyott kríziseinek számát gyarapítja.

A konfliktus előzményei 2013 novemberére nyúlnak vissza, amikor az oroszbarát ukrán elnök Viktor Janukovics bejelentette, nem írja alá az EU-val a társulási szerződést, ami tömegtüntetéseket és az ellenzék ún. Euromajdan mozgalmának elindítását eredményezte. Fő követeléseik: Janukovics távozása, valamint az európai integráció és ennek első lépéseként a társulási megállapodás megkötése az EU-val. A tiltakozások és a mozgalom sikeressége nyomán Janukovics 2014 februárjában elmenekült Kijevből Moszkvába, az ukrán parlament pedig leváltotta posztjáról és Olekszandr Turcsinovot, az addigi alelnököt nevezte ki. Az EU és az Egyesült Államok

¹⁰ Uo. 94-109. és 117-120.

¹¹ Uo. 113-114.

elismert Ukrajna új kormányzatát, azonban Oroszország illegitimnek nyilvánította. Ukrajna keleti részében tüntetések indultak az oroszbarát elnök menesztése, valamint az új kormányzat által elfogadott nyelvtörvény miatt. Az oroszországi támogatással szervezett és végrehajtott tüntetések erőszakossá váltak, illetve kiterjedtek fokozatosan Ukrajna délkeleti területeire.¹² Ahogyan az Ukrajna régióit mutató ábrából is látszik, ezek az országrészek oroszul beszélő, oroszbarát többségű területek.

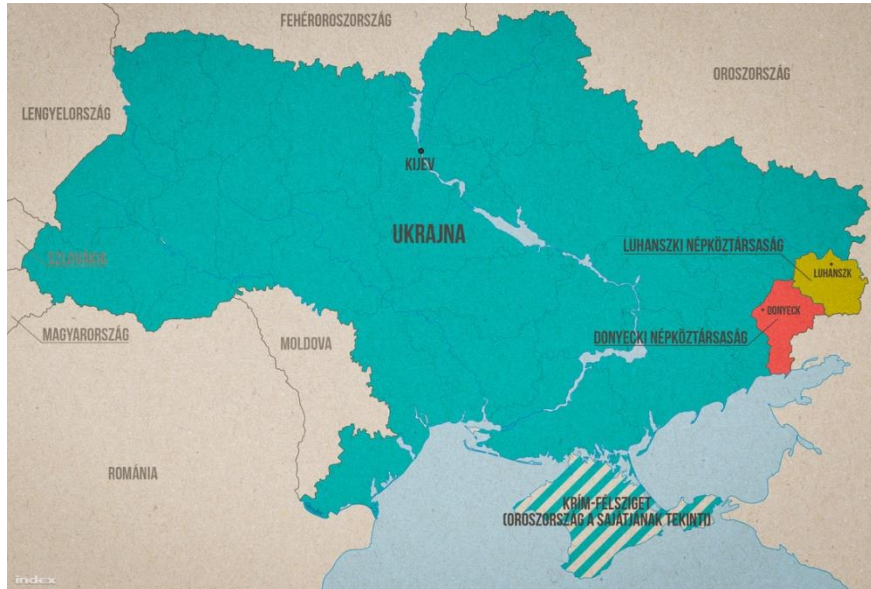
Forrás: <http://www.mon.hu/ukran-valsag-kijev-veszelyeztetesi-a-magas-orosz-gazar-az-europaba-iranyulo-szallitast/2532968> (2019.01.29.)

2014. február 26-án orosz anyanyelvű, oroszbarát szakadár fegyveresek és egyenruha nélküli, beszivárgó orosz speciális erők fokozatosan átvették az ellenőrzést a Krím-félsziget fölött. Március 16-án, három héttel Janukovics leváltása után népszavazást tartottak a Krímben, amelyen megszavazták az elszakadást Ukrajnától. A népszavazást a nyugati államok nem ismerték el és a mai napig sem tekintik érvényesnek. Másnap a krími parlament kikiáltotta a félsziget függetlenségét, és kérte csatlakozását Oroszországhoz. 2014. március 18-án Oroszország és a Krím aláírta az egyezséget, és így a Krím de facto Oroszország része lett. Március 27-én az ENSZ-közgyűlés kiadta a 68/262-es állásfoglalását, amely kimondja, hogy a krími népszavazás érvénytelen, és Krím Oroszországhoz csatolása jogszabályellenes.

2014 márciusát a szakadárak térnyerése jellemezte, az Ukrajna szétesésével fenyegető helyzetre válaszul az ukrán kormány katonai erő alkalmazását. 2014. április 7-én a szakadárak kikiáltották a Donyecki Népköztársaságot, valamint a Harkovi Népköztársaságot, 2014. április 12-én a Luhanszki Népköztársaságot, április 16-

¹² Padányi József – Tomolya János: Háború és béke Ukrajnában, avagy keleten a helyzet változatlan 1. rész 65-66. *Hadtudomány* 2017/1-2. 63-83.

án pedig az Odesszai Népköztársaságot. Később a harkovi szakadár államot az ukrán rendfenntartók felszámolták, az odesszai pedig támogatottság hiányában megszűnt, a rendfenntartó erők a szakadárok mintegy 300 fős csoportját letartóztatták.

A szakadár Donyecki és Luhanszki Népköztársaságok

Forrás: <https://index.hu/kulfold/2017/11/24/szakadar-konfliktus-moszkva-dnr-lnr/> (2019.01.20.)

Ahogy Tólas Péter rámutat: a kelet-ukrajnai szeparatizmus kapcsán azoknak az elemzőknek lett igazuk, akik azt feltételezték, hogy Moszkva – miután a szeparatizmust nem sikerült kiterjesztenie Ukrajna oroszajkú területének egészére (Novorosszija) – a donyecki és a luhanszki szakadár népköztársaságokat befagyott konfliktuskén fogja kezelni és használni Kijevvel szembeni politikájában.¹³

Oroszország a Krím megszerzésével gazdasági és geopolitikai előnyöket egyaránt elkönnyvelhetett. A Krím-félsziget környékén már feltárt és még feltételezetten létező gázmezők vannak, a kitermelhető földgáz becsült nagysága 40 000–80 000 milliárd köbméter. Mindez nemcsak a kitermelt földgáz miatt érdekes, hanem abból a szempontból is, hogy ez a gáz nem kerül ukrán kézbe, azaz Ukrajna orosz gáztól való függősége továbbra is fenntartható. Az Azovi-tenger ukrán hasznosítása szinte kizárttá vált, hiszen a Kercsi-szoros mindkét oldalát Oroszország ellenőrzi.¹⁴ A szevasztopoli hadikikötő bebiztosítottága az orosz Fekete-tengeri Flotta számára szintén stratégiai jelentőségű előnyt jelent az Orosz Föderáció számára.

¹³ Tólas Péter: Három évvel az ukrajnai hatalomátvétel után *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések* 2017/4. 2. <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2017-4-harom-evvel-az-ukrajnai-hatalomatvetel-utan-talas-p.original.pdf> (2019.01.20.)

¹⁴ Padányi – Tomolya 2017, 69-70.

A Kercsi incidens: a befagyott orosz-ukrán válság átmeneti felengedésének lehettünk tanúi a Kercsi-szorosban kialakult incidens kapcsán, amikor **2018. november 25-én 13-14 tengeri mérföldre az elcsatolt Krími-félsziget partjaitól az orosz parti őrség tüzet nyitott három kisebb ukrán hadihajóra, amelyeket elfoglalt, az elfogott 24 főnyi legénység ellen pedig tiltott határátlépés címén eljárást indított.** Kijev szerint az ukrán hajók előre jelezték áthaladási szándékukat a Kercsi-szoroson - ezt az állítást Moszkva valótlannak minősíti -, de nem kaptak választ, ezért az orosz fél indokolatlanul nyitott rájuk tüzet, megsértve az ENSZ tengerjogi egyezményét, valamint az Azovi-tenger és a Kercsi-szoros használatáról szóló kétoldalú megállapodást is. A hivatalos orosz álláspont ezzel szemben az, hogy az ukrán járművek sértették meg Oroszország területi vizeit, és a figyelmeztető lövéseket is semmibe véve haladtak a Kercsi-szoros felé, amelyen az áthajózás engedélyköteles. A történetek miatt 30 napig hadiállapotot - az ukrán jog szerint a rendkívüli állapot egyik fajtáját - vezettek be Ukrajnában. A nyugati országok zöme agresszióval és a nemzetközi jog megsértésével vádolta meg Oroszországot, önmérsékletre intette mindkét országot, és követelte az ukrán tengerészek elengedését. Moszkva szerint a kercsi "provokáció" ürügy volt a hadiállapot bevezetésére Petro Porosenko ukrán elnök számára, aki ekként igyekszik növelni esélyeit a március végén esedékes elnökválasztáson.¹⁵

Ellenőrző kérdések:

1. Mi tekinthető a posztszovjet térség ún. befagyott konfliktusai közös gyökerének?
2. Mely országok között található a Dnyeszter Menti Köztársaság?
3. Mi a Dnyeszter Menti Köztársaság másik elnevezése?
4. Kik a gagauzok?
5. Mikor kiáltják ki a Dnyeszter Menti Köztársaságot?
6. Mely események vezetnek 2008ban az orosz-ukrán ellentét végleges kiéleződéséhez?
7. Mikor és milyen kimenetellel zajlott az orosz-grúz ötnapos háború?
8. Mi tekinthető az orosz-ukrán konfliktus közvetlen előzményének?
9. Melyek a Krím-félsziget orosz annektálásának lépései?
10. Mi a Kercsi incidens?

¹⁵https://hvg.hu/vilag/20190115_Kercsi_incidens_Moszkva_meghosszabbította_az_ukran_tengereszek_elozetes_letartoztatását(2019.01.20.)

Ajánlott irodalom, források:

Benes Károly: *A 2008-as orosz–grúz háború hatása az európai biztonságra* Dialóg Campus Kiadó, 2018 https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf/kiadvanyok/web_PDF_2008_orosz_gruz_haboru.pdf

Robert Hamilton: The Post-Soviet Conflicts <https://www.youtube.com/watch?v=umIq0mrsZBs>

Stephen F. Cohen: The Ukrainian Crisis - It's not All Putin's Fault
<https://www.youtube.com/watch?v=-pUj3Vqptx8>

Tálas Péter: Az ukrán válság értelmezési kereteiről:
<https://www.youtube.com/watch?v=EsM5PCJkhqc&t=20s>

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014 azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

